

УДК 316.356.2(075.8)

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО УТВОРЕННЯ СІМ'Ї В ЧОЛОВІКІВ 20–25 Р. КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНІЧНИХ ГРУП

Е.Б. Зіятдінова

Львівський національний університет ім. І. Франка
emine8zb7@hotmail.com

У межах інтерпретативної парадигми автор дає визначення соціальним уявленням, пояснює феномени сім'я та шлюб через категорію близькості соціального оточення і повсякденності. На основі власного якісного дослідження автор проводить компаративний аналіз соціальних уявлень про утворення сім'ї у чоловіків 20–25 років кримськотатарської та української етнічних груп. Зроблено висновки про можливий зв'язок між характером соціальних уявлень про утворення сім'ї, які сформовані в різному соціокультурному середовищі, на подальшу успішність і міцність зв'язків у шлюбі.

Ключові слова: соціальні уявлення, сім'я, шлюб, повсякденність, кримські татари.

Сім'я є одним із соціальних інститутів, який виконує функції репродукування цінностей та норм суспільства; саме через неї відбувається засвоєння і збереження культурних та етнічних цінностей і культури. Створення сім'ї – один із найважливіших моментів, який впливає на подальшу успішність та тривалість шлюбу. Тому дуже важливо, на яких принципах закладається шлюб і чого від нього очікують. Важливим є знати, які саме норми і цінності підтримують функціонування сім'ї, а які, навпаки, руйнують і призводять до розлучень. З розвитком сім'ї та її зміною поступово змінюється і ставлення, установки до неї. Всі ці проблеми актуалізують завдання теоретичного та емпіричного осмислення різних аспектів сімейного життя в контексті змін ставлення до неї населення, зокрема молоді в різному соціокультурному середовищі, в різних етнічних спільнотах в умовах формування єдиної української політичної нації. Виникає необхідність з'ясувати, що думають молоді люди про сім'ю, якою вони бачать свою майбутню сім'ю.

Об'єкт (за критерієм носія проблеми) – чоловіки вікової групи 20–25 років з української та кримськотатарської етнічних груп. Об'єкт (за критерієм загальної проблеми) – феномен сім'ї та шлюбу у соціальних уявленнях чоловіків. Предмет – характер уявлень про утворення сім'ї в чоловіків 20–25 років з української та кримськотатарської етнічних груп.

Уявлення про сім'ю складають групу важливих уявлень колективної свідомості, яка утворюється протягом всього життя людини. Теорія соціальних уявлень була розвинута з положень Е. Дюркгайма про індивідуальні та колективні уявлення [1]. Інтенсивне вивчення соціальних уявлень (“або репрезентацій”) у

сучасній науці розпочалося в руслі досліджень питань соціального пізнання французькою соціологічною школою під керівництвом С. Московічі. Найбільш відомими представниками цієї школи стали С. Московічі (1976, 1992), Ж.К. Абрик (1994), В. Дуаз (1994), Д. Жоделе (1989), Ж. -П. Кодол (1986) та ін [2].

На основі розробок теорії соціальних уявлень С. Московічі [3 та Д. Жоделе [4] у поєднанні з феноменологічною теорією А. Шютца [5, 6], Т. Лукмана та П. Бергера [7], можемо визначити соціальні уявлення про сім'ю та шлюб як знання, знакову систему, універсального та ідеального характеру про різні аспекти сімейного життя, переосмислені і представлені у свідомості у вигляді установок, цінностей, мотивів і т.д. Частково соціальні уявлення формуються під впливом попередніх поколінь, найближчого соціального оточення та особистого досвіду перебування в сім'ї, частково в них відображається вплив соціальної ситуації, яка змінюється, в суспільстві, державі, культурі, мистецтві, частково відображаються “глобальні дискурси” через МАС-Медіа. У соціальних уявленнях про сім'ю та шлюб відображається позиція індивіда щодо розподілу сімейних ролей, щодо “прийнятної поведінки” шлюбного партнера, щодо очікувань від нього і т.д. Проблемою застосування поняття соціальних уявлень сьогодні пов'язано все з більшим розширенням поняття соціального оточення та повсякденності, конкретного досвіду для людини. Нові зразки поведінки часто є протирічливими і конфліктними, тому необхідним є дослідження соціальних уявлень про сім'ю в молоді в їхньому ж поясненні.

Будинок і сім'ю насамперед відносять до сфери повсякденного життя. Сім'ю можна назвати первинною щодо індивіда групою. Людина через цю групу пізнає світ, засвоює системи релевантностей, схеми співвідношення знаків (наприклад, співвідношення певних явищ із поняттями “погано”, “добре”), засвоює зразки поведінки та дій. Сфера побутового сімейного життя – це сфера, в якій люди скоріше за все будуть відтворювати вже знайому їм поведінку, не задумуючись над нею. Тобто сімейна поведінка – це хабітулізована поведінка [14]. Вона для людини є очевидною даністю і не потребує якихось додаткових пояснень до того моменту, коли ситуація суттєво змінюється (наприклад, у випадку одруження).

Створення сім'ї – це важливий етап у сімейному житті. Це етап, на якому відбувається зміна, доповнення членів найближчого соціального оточення, з якими особистість перебуває в живій інтенціональності. Дуже важливим на цьому етапі є те, коли збігаються схеми співвідношень знаків та відчитування повідомлень, звичної поведінки, які дуже часто є різними. Тому шлюби партнерів з більш-менш подібною біографічною ситуацією, системами релевантностей та цінностей мають меншу ймовірність бути розірваними. У цій ситуації найважливішими для утворення сім'ї виступають соціальні фактори. Саме на цьому етапі закладається фундамент подальшої успішності і довготривалості сімейного життя.

Соціальні уявлення дають змогу фіксувати свою позицію щодо себе та зовнішніх явищ. В умовах групи соціальні уявлення визначають поле можливих комунікацій, цінностей та ідей, які представлені в позиціях групи і направляють та регулюють тим самим бажану поведінку [8, с.14–16]. У структурі уявлень про утворення сім'ї виділяють: уявлення про себе, уявлення про партнера, уявлення про ситуації, які включають в себе цілі, сімейні ролі та функції.

Компаративний аналіз соціальних репрезентацій про утворення сім'ї в чоловіків 20–25 років кримськотатарської та української етнічних груп.

Україна належить до країн, де традиційно високий рівень шлюбності. Дві третини населення України знаходяться у шлюбі, при цьому, за даними 2006 р., 57,8% – в зареєстрованому шлюбі і 4,3% – у фактичному [9, с.82]. Отже, спробуємо з'ясувати що ж означає сім'я для молодих чоловіків кримськотатарської та української етнічних груп. Насамперед зауважимо, що всі респонденти розглядають сім'ю як основну життєву стратегію, навколо якої будуються інші.

Уявлення української та кримськотатарської молоді відображають різну структуру дошлюбних стосунків. Так, період дошлюбних стосунків в уявленні української молоді має тривати довше і включає більше компонентів з сімейного життя. На питання: “Скільки часу мають тривати стосунки до одруження?” ми їм відповіли: “Вони не мають бути короткими, не мають місяць тривати, рік хоча би...щоби добре взнати...”; “...спочатку треба пожити разом..., щоби можна було довіряти людині...”; “три-чотири роки, щоби бути впевненим, що ти проживеш з людиною все життя” [12; 11; 10]; а від кримських татар дещо іншого характеру: “Якщо все буде добре півроку вистачить, місяця два, якщо я добре взнаю людину... зустрічатися так не дуже часто і не дуже рідко”; “місяця три пожити було би ідеально разом, якщо би вона захотіла... а так, якби часові рамки піджимали, вік там, то, швидко би одружився”; “можна було би пожити, але думаю, що якби йшлося про одруження, то вона би не захотіла... а так місяці три – півроку вистачило би” [15; 13; 14].

В українських чоловіків рішення вступу у шлюб передуює період близьких стосунків, які мали б перерости згодом у сімейні. Вони більше направлені на побудову стосунків на дружніх засадах; необхідною умовою для них є близькість стосунків, довіра, впевненість у людині. Для кримськотатарської молоді більшою мірою важливим є сам шлюб як акт ініціації переходу в інший стиль життя; він скоріше диктується потребою в шлюбному статусі, ніж у самому шлюбі. Тому в їхніх уявленнях період дошлюбних стосунків представлений як більш короткий, ніж в українських чоловіків; він має на меті чітку ціль – пошук партнера для шлюбу. Але можемо простежити дисонанс в цих уявленнях: з одного боку, під впливом сучасних змін і бачення західних моделей шлюбу у віртуальній

реальності, молоді люди не проти пробного шлюбу, але з іншого – під впливом культурним (який великою мірою залежить від релігійних устоїв) відмовляються від нього.

В усіх записаних інтерв'ю з кримськотатарськими молодими чоловіками в їхніх уявленнях про сім'ю присутній компонент пошуку партнера, увага наголошується на правильності і важливості вибору такого шлюбного партнера. З цього також випливає і важливість почуттів та кохання в побудові сімейних стосунків. Так, кримськотатарські чоловіки вважають, що *“можна і треба шукати, а не піддаватися першому почуттю”* [16], *“в світі можуть бути сотні тисяч людей, з якими можна було би зійтись і вважати, що саме це та сама половинка... не бажаючи шукати людину своєї національності, якого ви могли би полюбити... а таку людину, якщо захочете, ви обов'язково знайдете”* [16], що шлюб – це *“важливий крок, все треба продумати холодною головою, а не гарячим серцем...”* [16]. У цих словах можемо простежити культурний вплив, тобто індивідуальні міркування, а сам шлюб більшою мірою залежить від соціальних міркувань, ніж від почуттів. Хоча можемо бачити деяку розбіжність в уявленнях про важливість і роль почуттів. Так, починаючи говорити про шлюб, респонденти згадують романтичне кохання і необхідність почуттів як основу шлюбу: *“...Перш за все для того, щоб утворити сім'ю треба закохатися, знайти дівчину...”*; *“почуття – це важливо... головне це почуття гармонії з нею, відчуваєш – тобі подобається”*; *“...я на 99% хотів би, щоби стосунки будувалися на коханні”* [15; 14; 13].

Але згодом, протягом інтерв'ю, все частіше згадуються культурні та соціальні критерії, які не пов'язані з почуттями. Так, на питання *“Чи достатньо одного кохання для шлюбу?”* усі молоді кримськотатарські чоловіки відповіли, що ні. Це може свідчити про формування цих уявлень під впливом пропаганди стосунків, заснованих на романтичному коханні у фільмах, мас-медіа, з одного боку, і під впливом соціальних і культурних норм, характерних для цієї групи – з іншого. Можемо спостерігати і дисонанс в уявленні про кохання: з одного боку, це сучасне його трактування як індивідуальних душевних почуттів, з іншого – як почуття, що одержується за якісь заслуги або якості. Так, друге трактування несе в собі соціальний відбиток і більшою мірою впливає на шлюбну поведінку кримських татар. Це видно з таких висловлювань інформаторів: *“От подобається, близько взнав, потім можна і любити...”*; *“кохання – достатньо важливо. Якби дівчина була би ідеальною у всіх відношеннях і подобалась, то до кохання – недалеко...”*; *“не треба приймати за любов пристрасть, закоханість тощо, кохання – це взаємоповага, взаєморозуміння і глибока симпатія в сім'ї, які наживаються роками. При знайомств – кохання немає, є не більше симпатії”* [15; 14; 17].

В інтерв'ю, проведених з молодими українськими чоловіками, коханню і почуттям надається більша перевага. Почуття трактується ними як основа

для шлюбу і саме в розумінні індивідуальних психологічних почуттів. Так, інформатор В. Ляцевич розказує про кохання: *“Без нього не має бути одруження. Воно має бути. Звичайно, воно з часом проходить, але треба жити для тої людини... Кохання – це, коли ти посварився і не можеш забути цього, мучишся, постійно згадуєш; думаєш про неї, коли лягаєш спати; коли бачиш її після півдня, в тебе з'являється посмішка на обличчі...”* [12]. Але тут так само спрацьовують соціальні і культурні фактори. Передбачається, що коли сильні почуття пройдуть, має залишитися прив'язаність, і тоді сім'ю мають тримати діти, спільне господарство тощо. Для цього необхідною умовою є рольова сумісність. Так, інший інформатор говорить, що *“головне, щоб зжилися. Не сваритися кожен день”* [11].

Отже, у виборі шлюбного партнера соціальні міркування більшу роль відіграють у молодих чоловіків-кримських татар, ніж в українців. Якщо в кримськотатарських чоловіків існує розбіжність в уявленнях про кохання і його роль, то в українських – розбіжність між мотивами взяти шлюб (головним є почуття) і уявленнями про майбутнє спільне життя. Так, в уявленнях українських чоловіків пріоритет у стосунках на перших етапах надається коханню, а в уявленнях про майбутнє залишається традиційне бачення укладу сімейного життя. Є ризик, що саме на етапі згасання почуттів почнуть сильніше працювати соціальні і культурні фільтри або відцентрові вимоги до партнера, що згодом може призвести до конфліктів. Кримськотатарські чоловіки ж мають більш чітке уявлення і критерії вибору партнера, але період дошлюбних стосунків займає доволі короткий час, що не дозволяє *“перевірити ці критерії”*.

Як в українських, так і у кримськотатарських молодих чоловіків в уявленнях про утворення сім'ї присутні діти, саме з ними пов'язується сімейне життя. Всі шість респондентів пов'язали реєстрацію шлюбу із народженням дітей. В уявленні про сім'ю як таку діти також присутні. Сім'я і діти ставляться в один ряд значень, і одне передбачає інше: *“...Мати сім'ю, мати дітей – це... шлюб треба реєструвати, якщо будуть діти”*; *“сім'я – це мама, тато, діти... Сім'я потрібна для продовження роду...”*; *“хочу сім'ю, щоби біля мене була дружина, дитина була, підійшла і спитала, папа, як твої справи...”*; *“от коли одружуся, діти підуть...”* [11; 12; 15; 14].

Також в уявленнях як українських, так і кримськотатарських чоловіків присутнє досягнення певного матеріального статусу для утворення сім'ї. Він складається з *“дому”, “кусочка землі”, “нормальної роботи”, “свого куточка”, “кар'єри”, “нормального доходу”, “окремого дому”, “квартири”*. При цьому в кримськотатарській молоді є більші вимоги – окремий дім, а в українській фігурує окремий куточок, квартира. Така установка у кримськотатарській молоді може бути одним із чинників, які впливають на гостроту земельної проблеми в Криму.

І українські, і кримськотатарські чоловіки надають перевагу життю в окремому домі автономно від своїх батьків. У зображенні сім'ї фігурує подружжя

з дитиною: *“Сім'я має складатися з мами, тата і дитини”*; *“...сім'ю хочу і все... є і жінка, є і дитина...”*; *“...від батьків повинні жити окремо, але не дуже далеко, щоби допомагали, коли дитина з'явиться...”*; *“краще, щоб вона чекала на мене, займалися би хатою... потім би діти пішли...”* [12; 15; 14; 10]. Лише в одному інтерв'ю зустрічається зображення розширеної сім'ї [13]. Порівняємо ці уявлення про структуру сім'ї з даними соціологічного моніторингу. Отже, сімейні пари, які живуть окремо від батьків, складають більшість – 52,6%; подружжя з батьками складають 12,1% [9, с. 71]. За даними соціологічного моніторингу, з 2002 р. до 2006 р. кількість сімей, які складаються з подружньої пари і дитини (дітей), має тенденцію до зростання, а кількість сімей, в яких разом із шлюбною парою проживають їхні діти та хто-небудь з батьків – до зменшення [9, с. 71]. Тобто установка українських чоловіків на неолокальність (проживання подружньої пари окремо від батьків) є соціально виправданою. Якщо ж говорити про кримськотатарську молодь, то за результатами опитування *“Кримськотатарська молодь – 2002”* 52% одружених (заміжніх) респондентів проживає спільно з батьками одного подружжя, 9% мешкають спільно з іншими родичами і менша частина (39%) проживає окремо від батьків [9, с. 19]. Отже, молоде кримськотатарське подружжя, як правило, є складовою великої родини.

Уявлення кримськотатарських чоловіків дещо суперечать сучасному стану речей. Це можна пояснити суперечливістю індивідуалізації сучасного суспільства, з одного боку, і міцністю традицій – з іншого. Так, на думку Дж. Масіоніса, неолокальність – явище, характерне для сучасних суспільств, а проживання з батьками – для традиційних [18, с. 586].

Як українські, так і кримськотатарські чоловіки допускають проживання з батьками в батьківському домі або своєму, якщо так складуться обставини. Але якщо для українських чоловіків не має особливого значення, з чікими батьками спільно проживати (його чи дружини), то для кримськотатарських чоловіків проживання в домі батьків жінки є небажаним і означає приниження їхньої маскулітності. Це підтверджується такими словами: *“Я же чоловік! Я до жінки жити не переїду...”*; *“...жити з її батьками? Можна, але важко... Ні! Це рівнозначно тому, щоби в неї в домі жити!...Як можна жити в домі жінки... от цього я теж кардинально зрозуміти не можу. Має бути свій дім, ти маєш запросити наречену, як в нас споконвіків, а не так жити в її домі, який подарував їй тато там...”* [16; 15]. Хоча молоді чоловіки висловлюють згоду жити і з її батьками, якби склалися певні обставини (наприклад, її батькам не було б з ким жити).

Спробуємо розглянути уявлення чоловіків про себе та про партнера. Вимоги до себе в чоловіків здебільшого пов'язані з матеріальною стороною і соціальним статусом, якого вони мали б досягнути. Про матеріальні вимоги вже згадували вище. Крім матеріальних вимог (робота, кар'єра, оплата праці, місце проживання), згадувалися і вимоги особистісного характеру: *“Бути достойним*

її”, “дозволяти, щоб мене любили”, “любити жінку”, “тверезо мислити”, “не підвищувати голос”, “задовольнити іншу людину”, “бути забезпеченим чоловіком”, “фінансово стійким”, “не бити жінку, не знущатися”, “знайти спільну мову з тещею”, “треба поступатися”, “буде дружина, буду її водити, куди вона захоче, театр, кіно там”, “мати щастя особисте”, “бути опорою”, “думати не тільки за себе, ще на майбутнє”, “мати взаємоповагу”, “мати взаєморозуміння” [10, 11, 12, 13, 14, 15]. Тобто головним як для українських, так і кримськотатарських чоловіків в уявленнях про себе в контексті шлюбу є досягнення певного матеріального становища і соціального статусу, а також прагнення займати провідну позицію стосовно жінки, намагатися розуміти, поважати і бути опорою для неї.

Якщо говорити про вік, то кримськотатарські респонденти планують одружитися у віці 25–28, українські – 25–30 років. Ця вікова межа також пояснюється досягненням певної матеріальної стабільності.

Оптимальний вік у жінок для вступу в шлюб окреслюється респондентами 16–25 роками. Бажаним для них є розрив у віці в 3–8 років. Якщо українські чоловіки є більш толерантними у своїх відповідях і передбачають можливість одруження з жінкою такого самого віку або старшою, то в кримських татар таких згадок немає. На питання “Яка різниця має бути у віці у Вас з дружиною? Чому така?” українські чоловіки відповідали так: “Має бути молодша, десь на 4 роки... Тому що можна її зробити для себе, виліпити як з глини... але якби так вийшло, то може бути і старша”; “...не має різниці, скоріше за все буде молодша... не знаю, бо більшість моїх однокласниць і однокурсниць вже замужем”; “десь така як я, може молодша... щоб розуміла” [12; 11; 10]. Від чоловіків кримських татар ми отримали такі відповіді: “Молодша на 2 – 3 роки... бо дівчата дорослішають швидше...”; “на роки три молодша, не на більше... як мій дід говорить “знайдемо тобі після школи одразу, ще неціловану. Це жарт, але думаю, що після II класу її не виправиш”; “коли молодша – це добре! Коли вони однакового віку, є таке, що дівчина хоче бути вищою за чоловіка. В домі господаркою там, тощо” [13; 14; 15]. Отже, бажаність молодшої жінки в уявленнях чоловіків обумовлюється бажанням її виховувати і контролювати, з одного боку, та більш раннім дорослішанням та заміжжям в дівчат – з іншого.

Схожі мотиви можемо знайти в бажанні мати жінку соціального статусу не вищого за свій. В уявленнях як українців, так і кримськотатарських чоловіків допускається можливість заміжжя жінок за вигодою, але не одруження чоловіків з такою метою.

Щодо освітнього рівня шлюбного партнера, то всі респонденти зазначили, що їм байдуже і це не відіграє ролі у виборі жінки. Але в уявленнях усіх інформаторів присутня розумна жінка. Такі відповіді прозвучали від кримськотатарських чоловіків: “Її освіта – не важливо, аби я зміг з нею спілкуватися... не можу спілкуватися з глупими дівчатами... аби вона не

плела всякої чепухи... щоби могла спілкуватися з друзями”; “освіта – не важливо, але позитивно...Вона має бути розумна по можливості, знати про що говорити зі знайомими, в міру начитана, тверезо мислити, не має бути обмеженою...”; “освіта – не важливо... Вона має бути людиною інтелектуальною, інтелігентною” [13; 15; 14]. Від українських чоловіків ми почули таке: “Освіта в принципі не важлива, але щоб за інтелектуальним розвитком не дуже відрізнялася від мене”; “не важливо, головне, щоби ми мали про що говорити”; “ну школу має закінчити, але неважливо... але краще була би...” [12; 11; 10]. Скоріше за все ця суперечність пов’язана з тим, що культурні норми цих етнічних груп не нав’язують або минають рівень освіти. Тому її важливість не окреслена в наведених уявленнях. Але, оскільки усі респонденти мають вищу або незакінчену вищу освіту, то інтелектуальний рівень шлюбного партнера є для них важливим. Цікавим є визначення розуму в І. Мінаджієва: “Розумна жінка – це врівноважена, яка знає про що говорити з друзями, в міру начитана, етична, це її внутрішній стан. Це такий душевний розум. Мудрість, напевно” [13].

Серед особистих характеристик жінки у кримськотатарських чоловіків згадуються наступні: “духовна”, “культурна”, “”хитра”, “ вміє переконувати”, “врівноважена”, “стримана”, “активна”, “витончена”, “гармонійна”, “толерантна”, “тверезо мислить”, “спокійна”, “зі смаком”, “уважна”, “поступлива” [13; 14; 15]. В українських чоловіків: “працелюбна”, “любить чистоту”, “вправна”, “кохана”, “поступлива”, “добра”, “спокійна”, “самотійна, але не занадто”, “з гарними манерами”. В уявленнях усіх чоловіків присутня гарна інтелігентна жінка, яка була б в міру самостійною, стриманою, слухняною, поступливою і доброю господинею. Інколи можемо бачити поєднання двох найпопулярніших образів жінок у мас-медіа: жінки-берегині та барбі-богині.

Але на загал в уявленнях про жінку нечасто зустрічаються згадки про зовнішність, фізичні дані, здоров’я. Так, лише двоє інформаторів (один українець, один кримський татарин) згадали про те, що жінка має бути насамперед зовнішньо гарною [12; 13]. Один респондент згадав про жіноче здоров’я [12]. Це можна пояснити тим, що це не є актуальним на етапі пошуку шлюбного партнера, і ці параметри задаються “за замовчуванням”, коли йдеться про “має подобатися”.

Національна і релігійна приналежність є дуже актуальною для кримськотатарських чоловіків. Це пов’язано з тим, що вони є представниками національної меншини в середовищі іноетнічної більшості. Тому важливою для них є проблема збереження культури. Але в кримськотатарських чоловіків розрізнення етнічного й релігійного є доволі розмитим. Так, двоє інформаторів сказали, що для них релігійна приналежність шлюбного партнера не є важливою, але при цьому важливою є приналежність до кримськотатарської культури [13, 14]. Третій респондент сказав, що для нього неважлива національна

приналежність, але згодом одною з головних вимог до жінки висунув ту, щоб вона виховала його дітей в дусі мусульманської духовності і кримськотатарського колориту [15]. Але всі три інформанта на питання, що це для них означає (кримськотатарська культура в перших двох випадках, мусульманська духовність – у третьому), назвали схожі речі – повагу до старших, затишок і побут, як в них дома, повагу до їжі і хлібу, цінність сім'ї, не пити алкоголь, не гуляти [13, 14, 15].

Для українських чоловіків це питання не є такими актуальними. Це можна пояснити тим, що в їхньому соціокультурному просторі ці проблеми не є значущими: для них інші віросповідання їхніх сусідів так само є здебільшого християнськими.

Опис особистісних характеристик в кримськотатарських чоловіків дещо ширший, ніж в українських. Проте як в одних, так і в других загальні уявлення про сім'ю та уявлення про ситуації (сімейні ролі, функції, поведінку потенційного партнера) більш чіткі та визначені. Це можна пояснити тим, що подружнє життя молодими чоловіками трактується як певний стиль життя, який вимагає скоріше поведінкових якостей, аніж особистісних. Українські чоловіки більш толерантні до різних моделей поведінки в жінок, допускають їхню більшу розмаїтість. Отже, як в одних, так і в інших в уявленнях про утворення сім'ї фігурує жінка-дружина, але в українських також з'являється жінка-партнер.

Спробуємо розглянути уявлення про певні ситуації. В структурі уявлень про ситуації ми виділимо: 1) зразки поведінки, 2) сімейні ролі, 3) функції.

В уявленнях представників кримських татар присутні чіткі зразки поведінки партнера до шлюбу. При цьому вони зображуються на початку інтерв'ю і представлені як одні з головних вимог. Опис зразків поведінки у кримськотатарських молодих чоловіків виглядає так: *“... Не пила – це обов'язкова умова, не курила – це категорично, не виношу жінок, які курять, не гуляла і не материлася... пити тільки в моїй компанії, якщо я їй дозволю, тільки шампанське... Мало хто може спортити дівчину, якщо вона твереза. Це треба або любити її, або вона має бути проституткою, щоби спати з хлопцями...”; “...якщо вона веде розгульний образ життя – курить, п'є, фривольно веде себе з хлопцями... пити – тільки вино по святкам, не курити – за визначенням...”; “не курить, не п'є, не гуляє – основні вимоги... дівчині взагалі не личить курити, а п'яна дівчина – це взагалі!.. гуляти – це по поведінці видно, як вона поводить себе з хлопцями. Це не означає, що вона спить там з усіма, от в мене знайома, так вона за півроку декілька хлопців поміняла, хоча не спить з ними...” [15; 13; 14]. Ці визначення “не п'є, не курить, не гуляє, не материться” поставлені в один логічний ряд і в уявленнях чоловіків належать до однієї моделі поведінки, певного образу життя. Тобто якщо дівчина курить, то для молодих чоловіків це буде швидше означати, що вона “п'є і гуляє”.*

Тісно пов'язані з цими вимогами уявлення про дошлюбні сексуальні стосунки у дівчат. Так, усі респонденти допускають існування таких за певних умов: *“Ну тут таке двояке...іноді я думав обов'язково – невинна, іноді – не обов'язково... але, щоб вона була там гуляючою – ні! Буває таке, у дівчини був хлопець два-три роки... потім вони розійшлись, ну мало що буває, він там їй зрадив, чи вона – ні, якщо вона – то ні!..”*; *“для мене це не відіграє важливої ролі, якщо в неї там хлопець був, серйозні стосунки... якщо навіть два хлопці було, це мене не смущає...”*; *“щоби дівчина – то не обов'язково, головне, щоби не гуляла...”* [15; 13; 14]. В таких уявленнях щодо “гуляння” бачимо суперечність між сучасними змінами ставлення до жіночої та чоловічої сексуальності, зокрема до дошлюбних стосунків, і традиційним баченням цих стосунків.

Українські чоловіки більш толерантні до різних зразків поведінки жінки. В уявленнях українських чоловіків жоден не означений як пріоритетний. Вимоги до поведінки полягають у такому: *“...Може курити, але не при мені, там десь. Пити – менше ніж я, хоча вона не має бути п'яною, так, щоб контролювати себе... Якби я взнав, що вона там гуляла – то це вплинуло би на стосунки, я думаю...”*; *“це її вибір, але все має бути в міру... не думаю, що гарно, коли дівчина п'яна або курить”*; *“дівчина не має курити, я же не курю. Я потім з нею цілуватися не буду... Пити – там вино, напевно...”* [12; 11; 10]. Цікавою є форма представлення цих вимог у кримськотатарських та українських чоловіків. Так, у кримськотатарських форма опису зразків поведінки частіше вживається з часткою “не” (не курити, не пити, не гуляти тощо), а в українських – як ствердна форма (може курити, бути п'яною, пити, курити тощо). Тобто ступінь вимог щодо поведінки є різним: у кримськотатарських чоловіків він є більш завищеним.

Щодо дошлюбних статевих стосунків дівчат, то українські чоловіки також є більш толерантними, ніж кримськотатарські. Хоча в їхніх уявленнях теж присутня бажаність незайманості дівчини: *“Бажано – незайманою. Бо коли чоловік знає, що це його – він буде берегти її... Але я за дошлюбні сексуальні стосунки...”*; *“для мене особисто не має різниці”*; *“в принципі – не дуже важливо. Але було би добре, якби незаймана. Стосунки будуть міцніші”* [12; 11; 10].

В уявленнях кримськотатарських чоловіків є зображення ще одного набору вимог до поведінки майбутньої дружини, який відсутній в українських чоловіків. Ці вимоги полягають у такому: *“...Не може піднімати голос, особливо при гостях... має поважати старших”*; *“не має при людях казати щось грубе, якщо хоче може це зробити, коли нікого не буде”*; *“ставитися з повагою до моєї сім'ї”* [15; 14; 13]. Такі вимоги мають на меті підтримувати номінальну позицію лідера чоловіка в сім'ї. Це також свідчить про важливість думки про особисті стосунки і дружину з боку найближчого оточення (родичів, друзів). Якщо вплив оточення є сильним, то і регулювання шлюбно-сімейної поведінки

також є сильним. Крім того, для кримськотатарських чоловіків важливим фактором у виборі шлюбного партнера є репутація дружини, її сім'ї, стосунків у її сім'ї. Всі інформатори зазначили, що будуть цікавитися, що за сім'я в жінки, яка у неї репутація в тому місці, де вона живе, а також виявили бажання ближче познайомитися з укладом сімейного життя в її сім'ї [13, 14, 15].

Як вже зазначалося, в українських чоловіків цього компонента майже немає. Це свідчить про менший вплив соціального оточення етнічних українців на вибір шлюбного партнера.

Внаслідок аналізу опитування шістьох представників української та кримськотатарської етнічних груп за допомогою глибинних інтерв'ю, текстів інтернет-обговорень на теми: "Чи можливе розлучення? В яких випадках?", "Жінка в кримськотатарському суспільстві", "Міжнаціональні шлюби", порівняння з даними інших досліджень робимо висновки про домінуючі уявлення щодо утворення сім'ї у чоловіків кримськотатарської та української етнічних груп у віковому проміжку 20–25 років. У кримськотатарських чоловіків уявлення про утворення сім'ї є більш чітко означеними і питання утворення сім'ї є більш актуальним, ніж в українських. Як для українських, так і для кримськотатарських молодих чоловіків сім'я є однією з найбільш пріоритетних цінностей. Потреба у реєстрації шлюбу ґрунтується на загальноприйнятому визнанні шлюбу і сім'ї як основи індивідуального життя. Але з іншого боку, ми спостерігаємо також високий рівень розлучень у молодих пар. Це можна пояснити тим, що сучасні очікування від сімейного життя відрізняються від традиційно прийнятих і схвалюваних моделей сімейної поведінки. Отже, здійснений аналіз дав змогу зафіксувати щонайменше три підставово важливі речі. Передовсім і в умовах України знаходить підтвердження світова тенденція до уприватнення життя людей насамперед у кордонах сім'ї, яка виступає сьогодні здебільшого як мала референтна соціальна група, а також до сталості позиції цінності сім'ї в ієрархії пріоритетних особистісних цінностей. Водночас це твердження володіє специфікою стосовно різних (радіше споріднених) етнічних культур. І, нарешті, в середовищі сучасної молоді – представників різних етнічних груп означена специфіка поволі нівелюється.

1. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии. – М., 1991.

2. Семенов А.В. Социальные представления как способ познания. – Доступно на <http://www.aleksejsemenov.by.ru/art/representation05.shtm> (станом на 12.04.2008 р.).

3. Московичи С. Машина, творящая богов. – Доступно на www.koob.ru/moskovichi_s/ - 16к (станом на 10.04.2008 р.).

4. Морозова И.Ю. Подходы к изучению социальных представлений. – Доступно на www.humanities.edu.ru/db/msg/38320 - 19к (станом на 12.04.2008 р.).

5. Шютц А. Смысловое строение социального мира. – Доступно на <http://socioline.ru/node/684>.

6. Шютц А. Возвращающийся домой // Социс. – 1995. – № 2. – Доступно на <http://ecsocman.edu.ru/images/pubs/2006/05/13/0000277025/020Shchyutts.pdf>.

7. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. Московский философский фонд "Academia-Центр". – Москва: МЕДИУМ, 1995.
8. Зырянова Е. В. Гендерные аспекты социальных представлений о семье // Сорокинские чтения. Социология. – 2006. – №2. – М.: Граница, 2006. – С.13–15.
9. Паніна Н. Українське суспільство 1992–2006: соціологічний моніторинг. – К.: Інститут соціології НАН України, 2006. – 94 с.
10. Матеріали інтерв'ю з Білецьким Романом 1985 р. н., проведено 27.04.2008 р.
11. Матеріали інтерв'ю з Коколосом Михайлом 1985 р. н., проведено 16.04.2008 р.
12. Матеріали інтерв'ю з Ляцевичем Віталієм 1985 р. н., проведено 11.04.2008 р.
13. Матеріали інтерв'ю з Мінаджієвим Ісметом 1985 р. н., проведено 19.01.2008 р.
14. Матеріали інтерв'ю з Османовим Тімуром 1987 р. н., проведено 31.12.2007 р.
15. Матеріали інтерв'ю з Сейтахметовим Гіреєм 1985 р. н., проведено 9.02.2008 р.
16. Материалы интернет-обсуждения "Межнациональные браки" – доступно на <http://vkontakte.ru/board.php?act=topic&tid=801872> 15.04.2008 г.
17. Материалы интернет-обсуждения "Женщина в мусульманском обществе" – доступно на <http://vkontakte.ru/board.php?act=topic&tid=1064125> 15.04.2008 г.
18. Мационис Дж. Социология. 9-е изд. – С.Пб.: Питер, 2004. – 725 с.

COMPARATIVE ANALYSES OF SOCIAL NOTIONS ABOUT FAMILY FORMATION AMONG 20-25-YEAR OLD MEN OF CRIMEAN TATARS AND UKRAINIAN ETHNIC BACKGROUND

Emine Ziyatdinova

Lviv Franko National University
emine8zb7@hotmail.com

Within the interpretative paradigm the author gives the definition of social representations, explanation to such phenomena as family and marriage through the category of closeness of social surrounding and routine. On the bases of own qualitative research the author holds comparative analyses of social representations about the family formation among the men at the age of 20-25 of Crimean Tatar and Ukrainian ethnic background. Conclusions are given about the possible connection between the character of social representations about family formation, that are formed in different socio-cultural environment, and the future success and tightness of the relationship in marriage.

Key words: social representations, family, marriage, routine, Crimean Tatars.

**КОМПАРАТИВНЫЙ АНАЛИЗ СОЦИАЛЬНЫХ
ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О СОЗДАНИИ СЕМЬИ
У МУЖЧИН 20–25 л. КРЫМСКОТАТАРСКОЙ И УКРАИНСКОЙ
ЭТНИЧЕСКИХ ГРУПП**

Э.Б. Зиятдинова

Львовский национальный университет им. И. Франко
emine8zb7@hotmail.com

В рамках интерпретативной парадигмы автор дает определение социальным представлениям, объясняет феномен семьи и брака через категории близости социального окружения и повседневности. На основе авторского качественного исследования автор проводит компаративный анализ социальных представлений о создании семьи у мужчин 20–25 лет крымскотатарской и украинской этнических групп. На основе анализа сделаны выводы о возможной взаимосвязи между характером социальных представлений о создании семьи, которые были сформированы в разной социокультурной среде, и крепкостью связей и подальшей успешностью брака.

Ключевые слова: социальные представления, семья, брак, повседневность, крымские татары.

Стаття надійшла до редколегії 19.02.2009 р.

Прийнята до друку 15.04.2009 р.